

הפועלים אין להם רשות לתרום חוץ מן הדרוכות

"... הרשה את בן ביתו או את עבדו או את שפחתו לתרום, תרומתו תרומה. בטל — אם עד שלא תרם בטל, אין תרומתו תרומה; ואם משתרם בטל, תרומתו תרומה. הפועלים אין להם רשות לתרום, חוץ מן הדרוכות, שהן מטמאים את הגת מיד"¹. הירושלמי² בנוסחתו אינו גורס את המילה "מיד". סוף המשנה, פשוט ככל שהוא נראה, טומן בחובו קשיים רבים. משום כך אנו מוצאים אצל הפרשנים פירושים מרובים ושונים, שבחלקם חולקים זה על זה. את חילוקי הדעות אנו מוצאים בפירושי המילים—מושגים אלה: א) הדרוכות; ב) שהן; ג) המטמאים, מי ומה הם? ד) מה משמעות: מטמאים; ה) מיד.

התחלת משנתנו מלמדת אותנו דין שהוא השלמה לדין שלימדה אותנו משנה קודמת: "... התורם את שאינו שלו ... אין תרומתו תרומה"³. מוסיפה משנתנו, שאם קבל רשות מבעל הבית, תרומתו תרומה. גם הפועלים, העובדים אצל בעל הבית עם הארץ, ואפילו הם חברים, אין להם רשות לתרום בלי הרשאה מפורשת. יוצא מן הכלל הוא המקרה הנזכר בסיפא של משנתנו, אצל "הדרוכות". אנו משערים, שדעתו של בעל הבית היא לתת לפועלים את הרשות לתרום, כעין "תנאי בית דין".

א) מה ומי הם הדרוכות? כ"י קופמן מנקד הדרוכות, וכן גיקד אוצר לשון המשנה. גיקוד זה היה כנראה גם לפני בעל תפארת ישראל, ולכן הוא מפרש⁴: "רצה לומר, פועלים חברים שעושין בגורן אצל בעל הבית עם הארץ אין להם רשות לתרום רק פירות הדרוכות כענבים וזיתים". הוא בעצמו מוצא קושי בפירושו וממשיך: "ואף על גב דענבים דרוכות הווי ליה שלא נגמרה מלאכתו ואסור לתרום עליהן לא מן הדרוכות ולא מן היין, אפילו הכי כיון דהכא שעת הדחק הוא דיש לחוש שייטמאן העם הארץ כל שעת הדחק כדיעבד דמי, והרי בדיעבד תרומתו תרומה...".

פירוש זה אינו מקובל על רוב המפרשים, שכן המשנה כולה עוסקת באנשים. בירושלמי⁵ אמר רבי יוחנן: "הדרוכות מכיון שהילכו בהן (בענבים) שתי וערב מטמאין את הבור מיד". פני משה: "כבר הן מקבלין טומאה... שהרי הן יכולין לטמא את הגת... דשמא יארע להן איזה טומאה וכו'".

ואגב יש להעיר, שבודאי אין כאן ענין בזיתים. דריכה יש רק בענבים, שפועלים יחפים דורכים אותם ברגליהם כדי להוציא מהם את היין. אין דריכה כזאת בזיתים שהם קשים. את השמן סוחטים מהם בבית הבד, והפועלים העוסקים בעבודה זו הם הבדדים⁶. "לא דומין זיתים לענבים — ענבים דיהות (רכות) ונותקות את היין, זיתים קשיין ואינן נותקין את השמן"⁷.

כ"י פארמה מנקד הדרוכות. מלאכת שלמה כותב: "וכתב הר"מ דילוגזאנו ז"ל הדרוכות, כך מצאתי נקוד בנכ"י ופירושו הדורכים ודוגמתו הלקוחות ע"כ". כן ניקד גם ילון במשניות עם פירוש של חנוך אלבק.

אציין דרך אגב, כי פירוש זה שהמשנה מדברת על הפועלים הדורכים בגת, אפשרי גם בניקוד אחר, כי אנו מוצאים את שתי הצורות במובן זהה גם במקומות אחרים בסדר זרעים⁸. "המוליך חטים לטוחון", כך בדפוסים שלנו, בפירוש ברטנורא וכן בירושלמי. לעומתם בכ"י קופמן ופארמה מנקד טחון; וכן הניקוד במלאכת שלמה שמוסיף בשם רש"י "לטחון זה שם האומן בלשון המשנה, ובלשון המקרא טוחון". שתי הצורות נשמרו איפוא בשימוש בפי התנאים. אותם חילוקי נוסחאות אנו מוצאים במספר מקומות נוספים⁹: "שהבעל מוציא מיד הלקוחות"⁸, "והיא נפרעת מן הלקוחות", שבהם אוצר לשון המשנה מנקד לקוחות, וכתבי היד מנקדים לקוחות; "ושהסורק גותן בצמר"⁹, בכתבי היד סרוק. "וזיתים גלוסקאות המגולגלין. רבי יוסי אומר, השלוחין אסורין"¹⁰.

כך מפרש הרמב"ם גם במשנתנו: "דרוכות הם דורכי הענבים בגתות. והרע"ב מברטנורא: "בעלים עמי הארץ שהשכירו פועלים חברים כדי להפריש תרומה בטהרה רשאים לתרום עד שלא יגעו בו הבעלים עמי הארץ ויטמאו את התרומה... הילכך מפרישים החברים הדורכים מן היין כדי שיעור תרומה הצריכה לכל הגת...". ומוסיף תוספות יום טוב: "אבל עכשיו אין תורמים...". כלומר רק מפרישים כדי תרומה בלי לקרוא לה שם. אבל הירושלמי מפרש: "מפני שאחרים משכשכין בהן"⁵, פני משה:

"שיד הכל ממשמשין בו שרוצין לטעום אותו". לפי פירושו בהתאם לירוי-שלמי "שהן" של המשנה אינו מכון לא לבעל הבית ולא לפועלים אלא לאנשים מבחוץ שחשודים שהם טמאים. אלא שפירושו של הברטנורא מת-עלם מנוסח המשנה שמדברת על הרשות לתרום. אין לראות איזה צורך יש במשנה המתירה לפועלים לשים יין בטהרה הצידה כדי שיעור תרומה, אם בסופו של הדבר בעל הבית בעצמו הוא המרים את התרומה. וכבר מקשה בעל תפארת ישראל על פירושו של הברטנורא: "ותמוה, דא"כ פשיטא"¹¹. אלא הנחתו המוקדמת של ברטנורא שבעל הבית עם הארץ ומסתמא טמא והפועלים חברים וטהורים, דבר שלא נרמז במשנה, הכריחה אותו לפרש כך.

המשנה ממשיכה: "שהן מטמאים". זרע ישראל, ההולך בדרך כלל בעקבות תפארת ישראל, מפרש את השי"ן כשי"ן החיבור = כלומר "וגם". לפנינו איפוא דין חדש נוסף, שהמשנה מלמדת אותנו כדרכה דרך אגב בלי קשר עם הדין שהוא הנושא של משנתנו, וכאילו כתוב "והן". ואולם בתפארת ישראל אין רמז לפירוש זה, ואין אחר מבין המפרשים שמפרש כמוהו. הנוסח בכ"י מינכן "מפני שהן מטמאין" שולל פירוש זה.

למי מתכוונת המשנה ב"הן"? ברטנורא כפי שכבר הזכרנו: "עד שלא יגעו בו הבעלים עמי הארץ ויטמאו את התרומה". לפי שיטתו, שהפועלים חברים אין כאן מקום לפרש אחרת. הקושי הטמון בפירוש זה הוא, שהמשנה מדברת על הפועלים, ואינה מזכירה את בעל הבית. וכן מעיר מלאכת שלמה: "כתב עליו ה"ר יהוסף ז"ל אין לשון המשנה משמע שהוא חוזר על הבעלים אלא על הפועלים".

כדי לעקוף את הקושי שבפירושו של הברטנורא מפרש אלבק: "מטמאים את הגת מיד: כלומר משהתחילו לדרוך, מיד הוכשרו היתים (?) והענבים לקבל טומאה". ובהשלמות: "וכאן עניין מטמאים: עושים את הגת טמא, כלומר מוכשר לקבל טומאה; וכיוצא בזה להלן י"א כ". לפירוש זה מנוגד סגנון המשנה. אמנם המשנה אומרת¹²: "יש משקה טמא", במובן שהוא מכשיר אוכלים לקבל טומאה, וכן¹³ "רבי מאיר מטמא ורבי יהודה מטהר" וכוונתם היא שהפת הוכשרה על ידי משקה או לא הוכשרה. אבל אין אנו מוצאים על בני אדם, — בעל הבית או הפועלים — שהם "מטמאים" במובן

"מכשירים" או מביאים משקה לידי כך שהוא יכשיר או יהיה ראוי לקבל טומאה. גם קשה לקבל שבמסכת, שמדובר בה תכופות בטומאה וטהרה ממש, מתכוונת משנתנו במלה "מטמאים" ל"מכשירים". אמנם, גם במסכת זו יש ויכוח בנוגע למי פירות שרבי אליעזר "מטמא" משום משקה במובן שהם "מכשירים" כמשקה, נגד דעתו של רבי יהושע, אבל ויכוח זה מתרכז כולו בפרק י"א מ"ב ו"ג'.

לכן דעת רוב המפרשים, שהפועלים הם ה"מטמאים", והם "הדרוכות" שב-משנה. נשאר השאלה, אם הם "מטמאים", ולפי הגירסה במשנתנו "מיד", איך הם יכולים לתרום בטהרה? אנו לומדים במשנה¹⁴, כי היה נוהג קבוע, שבעל הבית חבר הטביל את פועליו עמי הארץ, הבדדים העוסקים בזיתים והבוצרים העוסקים בענבים לפני שהתחילו בעבודתם. על אחת כמה וכמה שנהגו כך אצל הדורכים, שבעצם עבודתם כרוכה במגע בענבים וביין על-ליים לטמאם. הלוא אנו לומדים¹⁵: "המטהר יינו של גוי", כלומר שהיו מייצרים יין בטהרה אף עבור גוי, שכן ללא ספק היה ליין הטהור מחיר גבוה יותר מליין הטמא. בעל הבית אף סוגר את הפועלים בתוך בית הבד¹⁶ "הנועל בית הבד מפני הבדדין", כדי שיישארו טהורים אחרי שהשגיח על טבילתם. בכל זאת אין בטחון גמור שלא ייטמאו שוב ויטמאו את היין או את השמן המוגמר¹⁷.

ואולי לפי זה מותר לי להציע כפשט משנתנו: המשנה מדברת בסתם בעל הבית, בין אם הוא חבר ובין אם הוא עם הארץ. הן זה והן זה מעונינים שייגמר בטהרה כדי להפריש את המתנות בטהרה. לשם כך הם דואגים שבהתחלת עבודתם יהיו הפועלים טהורים. אלא שבין הפועלים יש חברים הבקיאים בדיני טומאה וטהרה וגם עמי הארץ שאינם בקיאים בהם. לכן קיים תמיד החשש, שאלה האחרונים נטמאו בלי ששמו לב לכך, ואם יגעו ביין על-ליים הם בנגיעתם לטמא את הגת — את היין הגמור — מיד. זה אמנם רק חשש, אבל כדי שלא יהיה צורך לחכות עד שיבוא בעל הבית ויתרום בעצמו, ואולי בינתיים יטמא היין, מלמדת ההלכה שבמשנתנו: "הפועלים — החברים שביניהם — רשאים לתרום!" כלומר לא רק להפריש מן היין כדי שיעור תרומה (כפי פירוש הרע"ב הנ"ל), אלא לתרום ממש את התרומה אחרי שגמרו את כל המלאכה, ובלי לעבור על האיסור שאין תורמים מן

המוגמר על הבלתי מוגמר. זו כנראה גם דעת רבי יוחנן בירושלמי.

1	תרומות פרק ג' מ"ד.	2	תרומות פרק ג' ה"ב.
3	תרומות פרק א' מ"א.	4	יכין אות כ"ב.
6	טהרות פרק ט' מ"ח.	*6	דמאי פרק ג' מ"ד.
7	כתובות פרק ח' מ"א.	8	שם פרק ט' מ"ח.
10	עבודה זרה פרק ב' מ"ז.	11	בועז אות ב'.
12	מכשירין פרק א' מ"ג.	13	שם פרק ג' מ"ג.
14	טהרות פרק י' מ"ג.	15	עבודה זרה פרק ד' מ"א.
16	טהרות פרק י' מ"א.	17	שם מ"א—ב.
5	תרומות פרק ג' ה"ב.	9	דמאי פרק א' מ"ד.